

personal characteristics as a love to people, compassion, responsibility, honesty, tolerance, empathy, etc. Participation in volunteer activities contributes to the formation of altruistic directed spiritually healthy personality.

Ю.В. Романова (м. Київ)

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦІННІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Актуальність дослідження. Аналіз наукової літератури з проблеми професійного мислення психологів дозволяє визнати, що попри наявну значну зацікавленість з боку вчених даною проблематикою, фактично поза увагою залишається особистісна обумовленість професійного мислення, його ціннісна складова, яка, на наш погляд, недостатньо представлена в сучасних дослідженнях. Мисленнєва діяльність фахівця з психології у науковій літературі досліджувалась переважно як інтелектуальна діяльність М.В. Бадаловою, М.С. Іоновою, М.О. Холодною та іншими. Її ціннісна ж складова виявилася немов би винесеною за межі професійного мислення психолога і переважно розглядалася незалежно від нього, зокрема, як утворення, що виступає обов'язковим чинником функціонування фахівця. Цінності та ціннісні орієнтації ґрунтовно досліджуються як елементи структури особистості фахівця в процесі його професійного становлення О.Ф. Бондаренко, З.С. Карпенко, Д.О. Леонтєвим, В.М. Мицько, М.С. Пряжніковим, Н.В. Чепелєвою, М.С. Яницьким та ін. Між тим, саме ціннісна складова багато у чому зумовлює уміння фахівця – психолога працювати із власним внутрішнім світом, що у західній психології отримало назву «метанавички» чи «уміння духу» [1, 30].

Метою статті є дослідження ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів, аналіз його динаміки за результатами емпіричного дослідження після запровадження спеціальної розвивальної програми.

Виклад основного матеріалу. Професійне мислення психологів як інтегративне утворення, зумовлене специфікою їх професійної діяльності та включає у себе три компоненти – функціонально-операційний, змістовний та ціле-мотиваційний, кожний відповідно складається з окремих елементів, які у сукупності розуміються як ознаки, що відображають його сутність. Наша увага націлена на вивчення саме ціле-мотиваційного компонента, який найповніше акумулює у собі ціннісну сферу майбутнього фахівця. Автором було проведено емпіричне дослідження професійного мислення студентів психологів. У ньому прийняло участь 247 студентів 1, 4 та 5 курсів відділень психології НПУ імені Драгоманова. На завершальному етапі експеримента було залучено 42 студенти першого курсу Інститута соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені Драгоманова, які були розподілені на контрольну та експериментальну групи по 21 людині відповідно.

Спираючись на теоретичний аналіз проблеми ціннісної обумовленості професійного мислення психолога, а також на результати констатувального експерименту, автором була створена спеціальна навчальна програма розвитку професійного мислення студентів-психологів шляхом цілеспрямованого впливу на систему їх цінностей та ціннісних орієнтацій, націлена передусім на вироблення практичних навичок та вмінь, важливих для здійснення подальшої професійної діяльності психолога.

Знання, здобуті під час практичного втілення даної програми, допоможуть молодому спеціалісту-психологу вирішувати такі складні завдання, як сприяння особистісному та професійному самовизначенню, творчому зростанню, формуванню професійної самосвідомості та професійного мислення, досягнення вершин професійної майстерності. Дана навчальна програма спрямована на розвиток розвинутого психологічного мислення, яке допомагає студенту-психологу виховувати у собі почуття толерантності, поваги до думки

інших людей, терпимо ставитися до чужих поглядів, вірувань, поведінки, уміння дослухатися до поглядів опонентів, спокійно, конструктивно, логічно заперечувати чи спростовувати інші точки зору шляхом ведення цивілізованої дискусії. Дана навчальна програма також сприяє виробленню уміння організовувати у колективі продуктивні горизонтальні відносини за типом «людина – людина» з урахуванням індивідуальних особливостей учасників процесу комунікації. Вона озброює майбутнього психолога різними нарративними методиками, практичними прийомами проведення бесіди, навичками заохочення співрозмовника до вільної розповіді, здатних примусити його розговоритися на складну приватну, делікатну тему без втручання з боку іншого суб'єкта чи суб'єктів.

Програма складається з двох частин: перша її частина – теоретична; друга містить аксіологічний тренінг. Теоретична частина формувального експерименту представлена у вигляді п'яти міні-лекцій, кожна тривалістю одна година, основним завданням яких було набуття студентами базових знань з відповідної психологічної теми, що сприятимуть розвитку загальної культури й соціалізації особистості, а також формуванню уміння ефективного їх застосування у подальшій практичній діяльності. Аксіологічний тренінг складається з чотирьох основних блоків, кожний з яких розрахований на два заняття тривалістю по дві години. Основне завдання тренінгу – активізація ціннісних складових мислення майбутніх психологів.

З метою перевірки ефективності застосування програми розвитку професійного мислення студентів-психологів шляхом впливу на ціле-мотиваційний компонент зазначеного психічного процесу засобами активації ціннісної сфери нами використовувався блок відповідних методик:

- методика О.В. Карпова, яка дозволяє вивчати усвідомлення здійснення професійної діяльності;
- методика К. Замфір у модифікації А. Реана, що визначає мотивацію професійної діяльності;
- опитувальник О.О. Карманова ЦЗР (Ціль-засіб-результат) та орієнтаційної анкети Б. Басса задля визначення спрямованості особистості;
- методика О.Ф. Потьомкіної «Діагностика соціально-психологічних установок особистості у сфері мотивацій і потреб», що визначає соціально-психологічні установки особистості;
- методика М. Рокіча «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій».

До початку запровадження програми було здійснено психодіагностичне дослідження експериментальної групи на основі проведення процедури факторного аналізу методом головних компонент із підпрограмою повороту факторних структур за принципом Varimax, що дозволило виділити наступні п'ять факторів даного компонента по кожній із вищенаведених груп. Фактори отримали відповідні назви: прагматичний, конформістський, пізнавальний, самоактуалізуючий та егоцентричний та інтерпретувалися за змістом тих показників, які мали у конкретному факторі найбільші факторні навантаження (коефіцієнт кореляції між фактором і похідним показником). Найбільш навантажені показники подаються у порядку зменшення факторного навантаження. Результати дослідження представлені в Табл. 1.

Таблиця 1.

Факторний аналіз результатів дослідження ціле-мотиваційного компонента професійного мислення експериментальної групи до проведення програми розвитку

Назви факторів	Компоненти	Навантаження факторів				
1. Прагматичний	Зовнішня негативна мотивація	,874				
	Зовнішня позитивна мотивація	,753				
	Установка на егоїзм	,616				
	Установка на гроші	,585				
	Установка на владу	,487				

2. Конформістський	Спрямованість на Я						- ,895				
	Спрямованість на Діло						,836				
	Установка на процес						,819				
3. Пізнавальний	Показник «ЗАСІБ»									,832	
	Установка на працю									,812	
	Установка на свободу									,617	
	Показник рефлексивності									- ,580	
4. Самоактуалізуючий	Оптимальність мотивації									,900	
	Показник «РЕЗУЛЬТАТ»									,769	
	Внутрішня мотивація									,755	
5. Егоцентричний	Спрямованість на Спількування										- ,901
	Показник «ЦІЛЬ»										,706
	Установка на результат										,554
	Установка на альтруїзм										- ,547

Після застосування програми психолого-педагогічного впливу на активізацію ціннісної складової професійного мислення майбутніх фахівців з психології дисертантом було проведене повторне дослідження ціле-мотиваційного компонента даного феномену експериментальної групи (див. Табл. 2.).

Таблиця 2.

Факторний аналіз результатів дослідження ціле-мотиваційного компонента професійного мислення експериментальної групи після запровадження програми розвитку

Назви факторів	Компоненти	Навантаження факторів									
1. Прагматичний	Зовнішня негативна мотивація										,822
	Зовнішня позитивна мотивація										,736
	Установка на егоїзм										,623
	Установка на гроші										,561
2. Самоактуалізуючий	Оптимальність мотивації										,850
	Показник «РЕЗУЛЬТАТ»										,787
	Внутрішня мотивація										,689
	Показник рефлексивності										,611
3. Пізнавальний	Установка на працю										,844
	Показник «ЗАСІБ»										,745
	Установка на										,516

	альтруїзм					
	Установка на владу			,462		
4. Конформістський	Спрямованість на Я				-,873	
	Спрямованість на Діло				,844	
	Установка на процес				,796	
	Установка на свободу				-,602	
5. Егоцентричний	Спрямованість на Спілкування					- ,899
	Показник «ЦІЛЬ»					,702
	Установка на результат					- ,600

Факторний аналіз дозволив виділити тотожні фактори, але послідовність розташування їх у межах цілісного компонента професійного мислення виявилася дещо зміненою, зокрема, показники *конформістського* та *самоактуалізуючого* факторів змінили свої попередні позиції.

Проте такі результати з точки зору математичної статистики не мають значущих (вагомих) змін, про що свідчить застосований нами Т - критерій Вілкоксона. Між тим, можна говорити про чітку тенденцію до таких змін у межах ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів.

Одним із підтверджень такого припущення може слугувати результат дослідження за методикою «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокіча, яка була застосована для підсилення діагностичної бази експеримента. Принцип ієрархії цінностей, що закладений автором цієї методики, дозволяє встановити певну послідовність в побудові всієї ціннісної сфери особистості. Надаючи той чи інший ранг певній цінності, респондент цим самим визначає свої цілі, норми поведінки, виявляючи у такий спосіб набути ціннісну орієнтацію. Приймаючи ту чи іншу цінність в якості провідного принципу свого життя, вибираючи пріоритетність однієї цінності щодо іншої, індивід як носій такої цінності стає активним суб'єктом процесу інтеріоризації. Іншими словами, відповідна цінність немов би інтеріоризується та стає компонентом структури особистості, відповідно здійснюючи вплив на психічні процеси особистості, зокрема, на мислення.

Ціннісні орієнтації відображають внутрішню готовність до здійснення певної діяльності для задоволення потреб та інтересів, детермінують позицію особистості та, відповідно, спрямованість та зміст професійної самореалізації та професійного становлення людини.

Задля отримання узагальнених групових результатів для кожної із цінностей підраховувалося середнє арифметичне значення бала за даними всієї групи, а потім отримані усереднені бали, що відображають усі цінності, повторно ранжувалися за показниками їх зростання: цінності з найменшим балом отримували ранг 1, наступні цінності отримували ранг 2 і т.п. Таким чином, кожна з інструментальних цінностей отримала свій ранг, який відповідає балу за ступенем вагомості для досліджуваного компонента. Так, цінності, які визначила експериментальна група респондентів до початку формульованого експерименту та після його проведення, розташувалися наступним чином (див. Табл. 3.).

Таблиця 3.

Результати дослідження для експериментальної групи за методикою М.Рокіча

Ранг ДО	Бали	Назви цінностей	Ранг ПІСЛЯ	Бали
1	3,82	Вихованість	1	4,35
2	6,00	Життєрадісність	2	5,71

3	7,18	Освіченість	3	7,18
4	7,35	Незалежність	4	7,35
5	7,76	Самоконтроль	5	7,47
6	8,29	Честність	8	8,47
7	8,29	Відповідальність	7	8,29
8	8,53	Акуратність	9	8,53
9	9,00	Раціоналізм	10	9,00
10	9,35	Сміливість	11	9,35
11	10,18	Тверда воля	6	7,88
12	10,71	Терпимість	17	13,29
13	10,88	Старанність	15	12,71
14	11,53	Широта поглядів	14	12,24
15	12,18	Чуйність	12	9,47
16	12,18	Високі запити	13	11,94
17	12,53	Ефективність у справах	16	12,53
18	15,24	Нетерпимість до недоліків	18	15,24
$p \geq 0,05$				

Відзначаються зміни пріоритетності рангів таких цінностей, як тверда воля, чуйність, високі запити, ефективність у справах. Показники вищенаведених ціннісних орієнтацій свідчать про підвищення рангу при виборі їх респондентами експериментальної групи. Натомість показники таких цінностей, як: чесність, акуратність, раціоналізм, сміливість, терпимість, старанність, навпаки, свідчать про втрату їх актуальності та значущості у майбутніх психологів.

Такі результати проведених методик відображають певні зміни, яких зазнала смислова сфера студентів, що, в свою чергу призводить до змін у загальній спрямованості мислення майбутнього спеціаліста, трансформацій його професійних пріоритетів.

Задля уточнення змістової спрямованості кожного із виділених факторів цілемотиваційного компонента було структуровано перелік цінностей у відповідності до вищезгаданих факторів. Виходить така картина.

Прагматичний фактор співвідноситься із такими цінностями, як: акуратність, відповідальність, раціоналізм, та самоконтроль.

Самоактуалізуючий фактор увібрав в себе наступні цінності: життєрадісність, тверду волю, ефективність у справах та чуйність.

Пізнавальний фактор містить в собі наступні цінності: освіченість, сміливість, широту поглядів та чесність.

До *конформістського фактору* належать такі інструментальні цінності, як вихованість, старанність та терпимість

Егоцентричний фактор базується на таких цінностях, як високі запити, незалежність та нетерпимість до недоліків.

Задля скорочення обсягу математичного матеріалу дисертантом був застосований відповідний статистичний інструмент, який дозволив визначити кожний фактор однієї змінної, що в свою чергу, відображено відповідною цифрою. Таким чином, по кожному із респондентів ми отримали сукупність із п'яти цифр, кожна з яких є показником розвитку певного фактора для конкретного індивіда. Узагальнення та визначення середньоарифметичного показника по групі респондентів дозволило отримати результати, відображені в Табл. 4.

Узагальнені дані формувального експеримента

Н п/п	Назва	Рейтинг факторів	
		експериментальна група	
		ДО	ПІСЛЯ
1	Прагматичний фактор	8,40	8,32
2	Конформістський фактор	8,47	10,12
3	Пізнавальний фактор	9,09	9,31
4	Самоактуалізуючий фактор	10,22	8,90
5	Егоцентричний фактор	11,59	11,51
$p \geq 0,05$			

Результати, отримані внаслідок проведення формувального експерименту, виявили певну динаміку змін складових ціле - мотиваційного компонента професійного мислення студентів - психологів експериментальної групи.

Йдеться, перш за все, про зміни у пріоритетності розташування складових (факторів) даного компонента за ступенем їх значущості для студентів. Так, показник розвитку самоактуалізуючого фактора ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів - психологів експериментальної групи підвищився (з 10,22 до 8,90), перемістившись із четвертої на другу позицію при фактично незмінних даних у контрольній групі, тоді як показник конформістського фактору зменшився (з 8,47 до 10,12) і зайняв четверту сходинку замість другої в ієрархії складових даного компоненту (ДИВ. табл. 4.). Показники прагматичного, пізнавального та егоцентричного факторів залишилися на своїх місцях, фактично не зазнавши будь-яких найменших змін, тобто виявилися майже незмінними. Дана ієрархія свідчить про певну специфіку цінностей та ціннісних орієнтацій, які набувають особливого значення при вирішенні професійних завдань.

Висновки. Цінності та ціннісні орієнтації залежать не тільки від особистісних переконань, потягів, інтересів тощо, але й від соціальних запитів, причому, як професійних так і життєвих. Цінності стають мірилом відносин як до оточуючих людей, так і до виконання своєї фахової діяльності. Домінування в мисленні майбутніх психологів прагматичного фактору, виявлене під час експериментального дослідження, свідчить про прагнення їх до матеріальних статків та особистісних успіхів, іноді навіть усупереч фаховому виконанню професійної діяльності. Напротивагу такій тенденції підвищення у рейтингу самоактуалізуючого фактору свідчить якраз про реальні можливості оптимізації ціннісної сфери особистості студентів, реконструювання та актуалізації саме таких ціннісних смислів та орієнтацій, які ведуть до розвитку професійних здібностей, зокрема, розвитку професійного мислення.

Література

1. Минделл Э. Психотерапия как духовная практика. М., 1997. - 265 с.

В статье представлены результаты исследования целе-мотивационного компонента профессионального мышления будущих психологов после проведения специальной программы целенаправленного влияния на развитие их ценностей и ценностных ориентаций.

This article contains the results of research of goal-cognitive component for professional thinking of the future psychologists obtained as a result of the performance of special program with a direct influence on the development of values and values orientations.